Tulajdon szemével lát

TÉREY JÁNOS: TULAJDONOSI SZEMLÉLET

Térey János, ez a rokonszenves debreceni fiatalember manapság Pesten él, negyedik önálló verseskötete a '97. évi könyvhétre jelent meg a *Palatinus*nál. Az ötvenkét, összesen öt ciklusba és egy ún. „Appendix"-be sorolt költemény jobbára a legutóbbi esztendők termése.

Tisztességesen könyvel

A borítóján a század eleji Temesvárt idéző könyv a ciklusok címeivel (Helyismeret; A Termann-ház; Anyagismeret; Szép vezérnő; Hátrébb az agarakkal; Appendix) sokat elárul a versekben foglaltakról. Még többet azonban csak sejtet. A kötet címadó költeménye ugyanakkor nyíltan figyelmeztet:

„Tulajdonos, vigyázz archívumodra.
A nyári birtok végveszélyben..."

(Tulajdonosi szemlélet)

Veszély fenyeget, jó lesz vigyázni. Nem árt, ha az ember megválogatja a szavait.

De *ki* ez a kötet első versében oly jelentőségteljesen emlegetett „tulajdonos"? Netán a „daltulajdonos" Téreyre kell gondolnunk, vagy valaki másra?

Túl azon, hogy a „tulajdonos" korunk kétségtelenül jelentős, sőt jelképes figurája, e szó elsősorban magát a költeményekben megmutatkozó Térey-t juttaja eszembe.

A Tulajdonosi szemlélet versei ekként egy mindent átfogó „tulajdonrendezés" dokumentumai. Ha úgy tetszik, Térey szellemi magánarchívumának darabja valamennyi, de féltve őrzött leltári tárgy is egyben.

Térey „vagyoni" helyzete: sok kintlévőség, jelentős adósságállomány, súlyos örökösödési adó-terhek. A szerző azonban törleszt, pontosan, kamatostul fizeti az esedékes részleteket. Kötetei 1991 óta rendre két évenként látnak napvilágot (1991: Szétszóratás; 1993: A természetes arrogancia; 1995: A valóságos Varsó; végül 1997: Tulajdonosi szemlélet).

Azt, hogy *ki* lehet a Térey versek „tulajdonosa", talán sikerült tisztázni.

Alább mégsem a „tulajdonos" Téreyről lesz szó, sokkal inkább a Tulajdonosi szemlélet verseiben *megszólalókról*. Ezek jellemzéséhez az olvasó segítséget egyedül a versektől remélhet, hisz mi sem jellemzőbb egy megszólalóra, mint tulajdon szavai. Vizsgálatom tárgya nem elsősorban az, *ami* Térey verseiben kifejezésre jut, sokkal inkább *a nyelvi kifejezés maga*. Nem az foglalkoztat, *amit* a versekben megszólalók mondanak, hanem *ahogy* mondják.

Izgalmasnak, a szó szoros értelmében fordulatokban gazdagnak találom a Térey által használatos költői nyelvet, és érdekel e nyelv használatának módja. Ennek feltárásához abból az általános összefüggésből indulok ki, hogy egy tetszőleges versben megszólalók beszédmódja a költő nyelvhasználatának módját is jelenti egyben. Hiszen a vers

Palatinus-könyvek
Budapest, 1997
114 oldal, 499 Ft

minden szava egyszersmind a költő mint költő megnyilatkozása.

A képes nyelvmester

A Térey-versekben használatos költői nyelv sajátos, mással össze nem téveszthető. Jellegzetes volta részben a szerző által előszeretettel alkalmazott nyelvi kifejezőeszközökből, részben használatuk mikéntjéből fakad. Ezek együtt kifejezésre juttatják a költő viszonyát mindenkori tárgyához, archívumának egyes darabjaihoz, de önnön költészetéhez is.

Térey költői nyelvezetére kettősség jellemző, amely talán a személyében rejlő ambivalencia vetülete műveinek síkján.

A Térey-versek szavai, kifejezései és fordulatai szinte minden esetben több, egymástól élesen elkülönülő nyelvi rétegből valók, és a költeményekben maguk is rétegződnek.

Ilyen nyelvi réteg mindenekelőtt az, amelyet „irodalminak" lehetne titulálni. Irodalminak nevezek egy szót, kifejezést vagy fordulatot bármely írásműben, ha az a szerző olvasmányaira utal. Eszerint Térey olvasmányainak száma imponáló. Különösen sok a századelő magyar irodalmára, elsősorban a Nyugat szerzőire utaló mozzanat a versekben. Ady, Kosztolányi hangja egészen jól kivehető az amúgy népes, de korántsem népies kórusból. Egyes Térey versekből mintha a macskajajos Ady Endre vagy szegény Kosztolányi panaszait hallaná ki az ember:

„...*és Krakkó szunnyad. Varsó éberalvó*
– jaj, *lesz még így se* – ..."

(Tulajdonosi szemlélet; kiem. tőlem: H. I.)

A Nyugat első nemzedékének líráját idézi a minden különösebb indíték nélküli „Ó"-zás is, amelyet nem mindig könnyű elszenvedhetni:

„Ó, *lámpalázas készülődés*
ötfogásos torra, asztalfői tósztra!"

(Lámpaláz; kiem. tőlem: H. I.)

A Térey-versek következő fontos nyelvi rétege az ún. „köznyelvi" vagy „beszélt nyelvi" réteg. Ezen belül leghangsúlyosabb a Térey-kortárs csoportok jellegzetes diáknyelve, amibe éppen úgy belefér a bölcsészkari laza duma, mint az újlipótvárosi argó, hogy a tájnyelvi pincészetek mélységeiről már ne is szóljak.

Újabb nyelvi réteget jelentenek a különféle „szaknyelvek", „szaknyelvi divatok" kifejezései, általában a zsargon. Itt is meglehetősen nagy a választék: a kereskedelem, a jog, a politika, a történettudomány jellegzetes szavaival, fordulataival gyakran találkozhatunk a Tulajdonosi szemlélet oldalain.

Természetesen az ún. „irodalom" is szakma a maga módján, de szerencsére a belterj kívül reked Térey költészetén, noha kivételek azért akadnak. Magam ezek közé sorolom az „Appendix"-ben csatolt részek közül az „Interpretátor" című, (el)kalandozások korabeli nyelvemléket. Ez már rég nem rakendroll.

Számos szó, kifejezés vagy fordulat a közvetlenség stílusjegyeit hordozza a kötet verseiben. A megszólalók modora sokszor mégis távolságtartónak tűnik. E költeményekben a közvetlenség inkább a szóhasználatban jut kifejezésre, a távolságtartás pedig a Téreyre különösen jellemző mondatszerkezetekben és a mondatfűzésben. A Térey-versek fontos jellemzője, hogy akár egy mondaton belül is jelen lehetnek az egymástól eltérő nyelvi rétegek szavai, kifejezései vagy fordulatai, mint ezt az alábbi idézet is példázza:

„*A húgom pincérnő a mélypincében.*
Szolgálólány; *csütörtök délutántól*
kifulladásig."

(A húgom pincérnő a mélypincében;
kiem. tőlem: H. I.)

A „kifulladásig" szó határozottan mai benyomást kelt, ezzel szemben a „szolgálólány" jó néhány évtizeddel ezelőtt volt használatos a köznyelvben. Manapság irodalminak hat. Mélypincék népe imígyen nem beszél. Helyette inkább ilyeneket mond:

„'*Nem rossz buksza*'"

(A húgom pincérnő a mélypincében;
kiem. tőlem: H. I.)

A Mélypince különben Krausz Poldi kocsmája volt a Tabánban, Krúdy darvadozásainak, Márai emlékezésének tere; világi jó kis hely.

Fölösleges folytatni a felsorolást, e versben mindvégig, sőt, Térey szinte valamenynyi versében hasonló jelenséggel találkozhat az olvasó.

Térey másik jellegzetes fogása, hogy költeményeiben felváltva alkalmazza a különböző történelmi korok, élethelyzetek különböző alakú, eltérő jelentésű, de egymásnak részben megfeleltethető szavait, kifejezéseit. Ilyen szavak pl. a most idézett vers „pincérnő"-je és „szolgálólány"-a.

Téreyt olvasva azt is megtudja az ember, mit tesz Wittgenstein a gyakorlatban. Költőnk kihasználja, hogy a különféle nyelvi játékmezőkön egyazon szó vagy kifejezés más és más értelmű lehet. A „gyalog" főnévként mást jelent a Partnerség a békéért katonai alakulatainak kötelékében, mást a sakktáblánál ülve, és megint mást a gépjárművezetőképzés megpróbáltatásai során, ha egy tanulóvezetőre, mint a megvetés tárgyára vonatkoztatják:

„Úgy kell nekem: gyalog *létemre részt veszek*
egy számomra teljes-
séggel haszontalan tanfolyamon."

(Nyílt láng használata; kiem. tőlem: H. I.)

Az utóbbi két eljárás logikai alapja amúgy az analógia. Nem feltétlenül tárgyak hasonlósága, inkább helyzeteké, amelyek meghatározzák a nekik megfelelő tárgyak rendeltetését, így a tárgyakat jelölő szavak jelentésére is kihatnak. Hasonló helyzetek hasonlóvá teszik az általuk meghatározott tárgyakat. E tárgyakat jelölő szavak jelentése is hasonul egymáshoz, sőt, idővel azonossá válhat. Szinonim szópár jöhet létre ekként; a „gyalog" a továbbiakban „gyakorlóvezető"-t is jelenthet, és viszont. Vagy minden marad a régiben.

A lírai Ő

A legtöbb vers lírai énjére is áll, hogy modora inkább tűnik távolságtartónak, mint közvetlennek, és ez természetszerűleg kihat Térey költői stílusának alakulására. Nem maguk a nyelvi kifejezések, hanem a kifejezőeszközök használatának módja, az egy mondatot alkotó elemek különböző nyelvi rétegből való származása az, ami először idegenül hat.

„(Már elnézést, drágáim, mi ez
a borzadály macskazene?)
Pörögne pedig szívesen.
(Nem biztosít védettséget a szalonspicc,
barátom, be kell csápolnod erőből.*)"*

(Össztánc)

Már elnézést uram, Ön külföldi? – szegezhetnénk a kérdést Téreynek az Össztánc akrobatikus nyelvi rakendrollja után, „fölrúgva a szúrágta etikettet".

De ettől függetlenül is: az anyanyelvi Rózsadomb lakóit egy tánciskolában összehozni Alsó-Wekerle-telep népével, mindez hasonló ahhoz a bravúrhoz, amelyet az Össztánc-ban szereplő „független, alföldi gyerek" vitt végbe a „fővárosi parketten". Rohanunk a forradalomba?

A köznyelvből átvett elemek nagy száma ellenére a Térey-vers nem mindig könnyű olvasmány. Ennek egyik oka, hogy amikor köznyelvi, akkor jórészt a Térey-kortárs csoportok réteg-nyelvéből táplálkozik. Ez a nyelvezet távolságot teremt bizonyos olvasói rétegek és a versek között.

Befogadói oldalról gondot okozhat még, hogy arról, aki ennyire szintetikus nyelven beszél, egyáltalán nem könnyű elhinni, hogy létezhet egyáltalán. Hát ilyen nincs – és mégis van.

Mindezek legmegdöbbentőbb következménye az, hogy Térey versei veszítenek eredendő személyességükből. És éppen ez a különös, *önmagától elidegenítő vallomásosság* az egyik legsajátosabb vonása ennek a költészetnek. A Térey-versek egyszerre nagyon személyesek, és mégsem. E költeményekben a benső mintegy „külsővé válik és idegenné lesz" – a versek idegenszerűségének érzését keltve az olvasóban. A szerző mintha folyton elidegeníteni vágyna magától önnön élményvilágának legsajátabb mozzanatait. Téreynél a kimondottan életes nem ritkán tár-

gyiasul, és ezzel mesterkéltnek hat. A tulaj máskor házon kívül van, a berendezés azonban marad. Hogy miért e pazar tartózkodás? „Hosszú a sora annak. Messzire vezetne."

Egy szál magában

Térey János lehet, hogy egyedül áll. Ritkaságszámba megy verseinek kivételesen nagy hatásával, és egyéni költői hangjával is, amely kétségtelenül sajátos, de időnként mintha enyhén öblössé válna:

„Jelen vagyok háztartásaitokban
háztáji démon, konyhátokban lebzselek,
citáltok és gyakorta emlegettek:
idegenben szereztem nagy nevet.

Pajzán képpel a képernyőn vigyorgok,
az éji éterben duruzsolok,
vagy üzenek a helyi Harsonában,
cívis-bátyuskák, cívis-kishugok".

(A juss)

Térey persze nem átváltozóművész, még ma is A természetes arrogancia Térey Jánosa. Hangja ennek ellenére sokat változott. Sőt, ma már azt csinál a hangjával, amit csak akar. Vélhetően erre mondják Újlipótvárosban (Térey kedvenc „városa"), hogy „vérprofi". Nem fenyegeti a veszély (valószínűleg sose fenyegette), hogy utánzóművésszé válik. Tulajdon szemével lát, és a nyelv, amely által megnyilatkozik számunkra, immár teljes egészében a sajátja. Belőle legfeljebb Térey-imitátor válhat még, ha túlságosan nagy figyelmet szentel önnön költői archívumának.

Hollósvölgyi István